

О ПОГИНУЛИМ ПЕТРОВИЋИМА У БОЈУ НА ГРАХОВУ (11/23. август 1836)*

До боја на Грахову дошло је због тежње Граховљана да се ослободе турске власти — давања данка и харача — и жеље Турака да задрже Граховљане у покорности као рају.

Те, 1836. године Граховљани су одбили да плате харач, због чега су Турци покупили војску и кренули у напад да Граховљане присиле на покорност. Турску војску су предводили Смаил-ага Ченгић, муселим (заповједник) кадилука гатачког, и Хансан-бег Ресулбеговић, муселим требињски. Војска је 6. августа изишла на Грахово и попала га све до куће Јакова Даковића, у којој се Јаков затворио ради одбране. („И та дан погину син попа Шћепана, по имену Митар и мога оца брат Лако и још два-три рођака мога оца“).¹

У вријеме док су вођене борбе око куће Даковића пронио се глас у Црној Гори да су Турци напали Грахово. Покупило се на брзину 340 људи, већином млађих, из Цетина, Његуша, Ђеклића и Цуца. Дошли су и посјели положаје по брдима источно

* Поред жеље да се да извјестан допринос расвјетљавању проблема који је постављен, сврха овог написа је да покаже како у Црној Гори једна историјски нетачна ствар путем гусала може да наметне утисак као да се ради о историјској истини. Узео сам у обзир и гусларске пјесме Радована Бећировића, познатијег савременог аутора таквих састава у Црној Гори, прије свега стога што се те пјесме најдуже памте, што њихови стихови најдуже остају у свијести људи. Но, Бећировићева пјесма коју сам цитирао није једина која се пјева уз гусле и која је снимљена на плочама и истиче нетачне ствари. Сличан је случај са пјесмама: „Погибија Блажа Бошковића“, „Мојковачка битка“, „Напад на Пљевља“ и др. Садржина ових пјесама у потпуном је нескладу са историјским чињеницама. Данас поготову нема потребе да аутори гусларских пјесама стварају пометњу и искривљују слику иначе познатих историјских догађаја о којима пишу. Ово је и недозвољен поступак ако полази са становишта и за рачун друштвено неприхватљиве политике, а таквих случајева има доста.

Да не би било забуне, не сматрам опет, с друге стране, да су народне пјесме историјски извор. Но, оне могу да пруже по неки податак и да у понечему помогну расвјетљавању истине. У том смислу сам и покушао да их користим у овом прилогу.

¹ *Мемоари војводе Анга Даковића*, Никшић 1955, 62.

од Граховског поља. Турци су опседали кућу Даковића и захтијевали да се Јаков преда. Једанаестог августа поведени су преговори између Јакова и Смаил-аге. У моменту кад су се преговарачи састали, Смаил-ага је примијетио војску на Замаћевом ждријелу и околним брдима. Питао је Јакова: „Шта је оно, Јакове?“ „Оно, богме, Црногорци“, одговорио је Јаков.²

Смаил-ага је одмах прекинуо преговоре и пошао у логор своје војске који се налазио на Умцу. Направио је план, који је био тактичка варка, у коју су Црногорци упали. Наредио је да се скину шатори и да војска одступи уз Граховско поље ка Никољској цркви и Ријеци граховској. Претпостављао је да ће Црногорци када виде да Турци одступају поћи за њима у потјеру. И није се преварио. Они који су из брда видјели покрет Турака повикали су: „А, ко је Црногорац, утече Турчин!“ Тада се ових 340 Црногораца спусти у Поље и пође за Турцима. Када је Смаил-ага видио да је намамио Црногорце у Поље, наредио је свом коњичком одреду да се врати и прихвати бој. Једном дијелу војске је наредио да пође сјеверно од брда Закурјаја, избије источно од њега у заселак Челине и да се низ Челински поток спусти у Поље и нападне Црногорце у бок, када буду разбијени од коњице.

Догађаји су се брзо одвијали. Надмоћнија коњица у равном пољу убрзо је растјерала Црногорце, који, по свему изгледа, нијесу ишли баш по неком војничком реду. У моменту безглавог повлачења напао их је одред из Челинског потока. Црногорци су разбијени. На бојишту су остала 44 мртва, којима су Турци одсјекли главе.³

Нијесам нигдје наишао да се неко подробније бавио питањем који су све Црногорци погинули у овом боју, изузев до-некле Сава Матова Мартиновића у пјесми „Не зна се ко је кривљи“.⁴ Међутим, на много мјеста у литератури се говори да је ту погинуло Његошевих рођака, Петровића, по некима 7, а по другима 9, 10 и 11.

Навешћу неколико таквих података.

Књаз Данило 26. августа 1855. г. пише генералу Лазару Мамули, аустријском гувернеру Далмације, између осталог следеће: „Око Грахова била је борба још 1806. а другом 1836. године када је на истом једанаест изабранијих ратобораца од моје породице погинуло“.⁵

Др Јевто Миловић у једном свом раду писао је: „У том боју погинуло је од 100 до 200 Црногораца, међу којима и најмлађи брат Његошев Јоко и још девет Петровића“.⁶

² Исто.

³ Исто; Петар Петровић-Његош, *Писма*, I, Београд 1951, док. 410 и 421.

⁴ Вук Ст. Караџић, *Српске народне пјесме*, Београд 1936, књ. 8, 242 — 273.

⁵ *Записи*, децембар 1936, књ. XVI, 32.

⁶ Др Јевто Миловић, *Његош у слици и ријечи*, Титоград 1974, 88.

У биљешкама и објашњењима за Његошева „Писма I“ објављено је: „Ту је 1836. погинуло девет Петровића, међу којима и Његошев брат Јоко“.⁷

Саво Вукмановић у објашњењима за „Пјесме“ Николе I на једном мјесту каже: „Стефан Петровић Његош син Станка Стијепова, а брат књаза Данила. Родио се 1817. г. а погинуо са још десет Петровића у бици за ослобођење Грахова 1836. г.“⁸

У *Хрватском колу*, IV, стр. 169, објављено је: „У борби су погинули и Јоко Томов и Стеван Станков, као и још неколико Петровића, а спасио се само шеснаестогодишњи Драго Јоков Петровић“. Иза овога слиједи објашњење: „Шишић каже да је тада од Петровића тек ‚један умакао‘, шеснаестогодишњи Драго Јаковов“.⁹

И Павле Ровински је писао да је 1836. на Грахову „међу осталим погинуло и 11 Петровића“.¹⁰

Говорећи о Смаил-аги Ченгићу др Обрен Благојевић у једној својој студији каже да је овај турски старјешина на Грахову „1838. године убио 7 Петровића“.¹¹ (Овдје је погрешно стављена година догађаја: 1838. умјесто 1836.)

Уз све ово дошли су негдје 1925. године стихови у десетерцу Радована Бећировића — Требјешког, који гласе:

„Ту, погибе девет Југовића,
од јуначке куће Петровића“.¹²

Ови стихови су у задњих 50 година наведеној тврдњи путем пјевања уз гусле дали широк публицитет у Црној Гори.

Нужно је напоменути да се нико од аутора цитираних написа није посебно бавио овим питањем, већ само узгред. Писмо књаза Данила има чисто политичко-пропагандни смисао.

Међутим, о овој ствари постоје и други извори, који, по мом мишљењу, говоре праву истину. Навешћу неке.

Владика Петар II Петровић је 6. октобра 1836, односно непуна два мјесеца након предметног боја, писао:

„И мене се међу тијема Црногорцима неколико момчади од моје куће нагнало и ту је двоје погинуло, нијесу имали но по петнајест година“.¹³

Војвода Анто Даковић у својим мемоарима је записао:

⁷ Петар Петровић Његош, *Писма*, I, Биљешке и објашњења, стр. 514.

⁸ Никола I, *Пјесме*, Цетиње 1969 — објашњење Сава Вукмановића, стр. 357.

⁹ Драго је био Јоков а не Јаковов а био је нешто старији него што је навео Шишић, јер у цетињском „Црногорцу“ од 22. априла 1872. године пише да је Драго (Јоков) Петровић умро 11. априла „у 56. години“, што значи да је за вријеме граховске битке 1836. године имао око 19 година.

¹⁰ *Ровински о Његошу*, Цетиње 1967—93.

¹¹ Др Обрен Благојевић, *Пива*, Београд 1971, 257.

¹² Ове стихове Бећировић је спјевао 1925. године, поводом доласка краља Александра у Црну Гору.

¹³ Петар Петровић Његош, *Писма* I, Београд 1951, док. 421.

„Ту је погинуло у један сат 40 Црногораца. И све их посијеци. Ту је погинуо брат покојнога Владике, по имену Јоко, и стриц овога нашега господара књаза Николе по имену Стево“.¹⁴

Вук Караџић је у објашњењу уз пјесму „Први ударац Турски на Грахово 1836“ писао:

„Међу овом момчади био је рођени брат владичин Јоко, који се по надимку звао Пијо (Пиљо, пр. Б. Ђ.) и владичин синовац, а потоњега књаза Данила и садашњега главнога Црногорскога војводе Мирка рођени брат Стефан и још једно момче од Петровића којему сада не знам имена... И Смаил-ага Ченгић опколи их и многе побије и главе им изосијеца, међу којима су била и сва три поменута Петровића“¹⁵

Познато је да је у овом боју поред Јока и Стевана Петровића учествовао од њиховог братства и Драго Јока Стијепова Петровић, што тврди и Вук. Међутим, Драго је остао жив и умро је много касније, 1872. године.¹⁶ Може се претпоставити да је Вуку неко дао погрешан податак о томе да је и Драго погинуо.

О учешћу Петровића у овом боју, у пјесми „Не зна се ко је кривљи“, стоји:

„Међу њима три господичића: 7
Два синовца Петровић владике,
Једно Драго, друго је Стефане
Са Јованом братом од владике,“

О погинулима у овом боју пише:

„Погибоше осам Поповића,
Све рођака Петровић-владике,
Међу њима два сокола сива,
Два сокола и господичића
Од господске куће Петровића;
Ту погибе Јован са Стефаном“.

Затим пјесма набраја још шест: „и Кадију Ника Јагмацију, од Залаза Марковића Јока“ и од јуначке куће Поповића три имењака: Ђура Петровића (вјероватно по оцу Петровић), Ђура Савовића, Ђура Перићевића и попа Станка. У пјесми код Вука Кадија Нико Јагмација написан је малим словом „к“, што је, мислим, погрешно, јер у његушком селу Копиту постоји братство Кадије.

Даље у пјесми стоји:

¹⁴ Мемоари војводе Анга Даковића, Никшић 1955, 63.

¹⁵ Вук Ст. Караџић, *Српске народне пјесме*, Београд 1932, књ. 4, 394 (објашњење уз пјесму „Први ударац Турски на Грахово 1836“).

¹⁶ Црногорац, 22. април 1872.

„Погибоше осамнаест Цуца

— — — — —
 Ал их редом бројит не умијем
 од Ђеклића Поповићу Лесо

— — — — —
 Мартиновић од Цетиња Станко,
 И Милоша попа с Љуботиња

— — — — —
 И ранише Ђура барјактара
 Од равнога поља Цетињскога
 Обије му ноге саломише“.

У пјесми се каже да су добро осветили Ђура барјактара, што значи да је и он погинуо. (Из описа догађаја се такође јасно види да рањеник са сломљеним ногама није могао бити изнесен са бојнога поља.) Најзад се каже да је погинуло 44. На основу пјесме излази да је погинуло осам Његуша, од којих су двојица Петровићи, осамнаест Цуца, један Ђеклић, два Цетињанина, један Љуботињанин и четрнаест Граховљана. — Ово се поклапа и са податком који даје Његош, с тим што Његош наводи „да је погинуло тридесет без Граховљана“.¹⁷ За Граховљане војвода Анто Даковић, наводећи одговоре свога оца војводе Јакова на питања Хасанбега, каже: „Колико је Граховљана погинуло? — Ја кажем: четрнајест. А Црногораца знаш ли колико је погинуло? Ја, бег не знам, ту има глава свега педесет двије“.¹⁸

Доста простора посветио сам подацима из епске пјесме „Не зна се ко је кривљи“. То сам учинио због тога што је ову пјесму, по свему изгледа, Вуку послао, а највјероватније је и сам спјевао, Саво Матов Мартиновић, који се бавио састављањем епских пјесама. Он је у вријеме ових догађаја имао 22 године и сигурно је о њима био тачно и добро обавијештен. Осим тога, кад се износе конкретно имена или број погинулих, нема разлога да се не дају тачни подаци.

Суштина је овдје у томе што је замршена ситуација између његушких братстава Петровића и Поповића. Према Ердџановићу то су два братства која воде поријекло од истог претка Херака, „и да не знају како су се од њега разгранали“. Ту ситуацију чини сложенијом и то што су се неки Поповићи презивали Петровићи у другој половини XVIII и првој половини XIX вијека.

У потврду тога Ердџановић наводи казивање Илије Поповића, који му је рекао:

„И мој се отац, каже он, на купопродајне уговоре, кад је земљу куповао у Гаврила Ј. Петровића и Станка П. Петровића, потписује Вуко Марков Петровић, а тако и капетан Лазо Перићев Петровић.“

¹⁷ Петар Петровић Његош, *Писма I*, Београд 1951, стр. 359.

¹⁸ *Мемоари војводе Анта Даковића*, Никшић 1955, 66.

И г. Петру Поповићу је, као што ми јавља у писму, познато више таквих „докумената“ на којима се један велики број предака данашњих Поповића бележе као Петровићи. Једна народна песма говори о крвавом сукобу Црногораца с Турцима у Челинском потоку. Догађај је историјски утврђен. Песма каже, да је у том сукобу погинуло једанаест брата Петровића. [Та је песма можда објављена у некоме од листова. Колико ми је познато, само се у једној од народних песама, што су објављене у збиркама (Погибија Смаил-аге Ченгића у збирци Ђ. М. Драговића Ђуричковића: Црногорске јуначке пјесме, Цетиње, 1910. с. 223) каже — а то говори владика Петар II — да је у боју на Челинском Потоку погинуло „Једанаест брата Петровића.. Из Његуша од Ераковића“ и затим се од њих именује владичин брат Јован и братучед Стеван, а осталима се не казују имена].¹⁹

Кад сам ја пјесму читао мом оцу, он ми их је знао све одредити по кућама (братствима). Више од половине било их је из породица, које данас припадају братству Поповићима. Што је још интересантније, ја познајем човека у братству Поповићима, чији се отац, којег ја добро памтим, и у народној песми и иначе помиње као Петровић.²⁰

Треба запазити констатацију Ердѣљановића да се у пјесми говори о једанаест Петровића, а набрајају се свега двојица — Јован и Стеван.

О томе да су се неки Поповићи презивали Петровићи говори и Његошево писмо од 20. марта 1834. Његош пише Габријелу Ивачићу (вршилац дужности окружног капетана у Котору): „Ђуро Петровић, сердар Његушки, биће двадесет и пет година како је у Ива Ђованина которанина zaloжио свој сребрни нож...“²¹ У објашњењу уз Његошева писма на стр. 448 стоји: „Ђуро Петровић — (+1851), сенатор“.

У својој књизи „Његош у слици и ријечи“ др Јевто Миловић на стр. 30 набраја чланове црногорског сената од 28. марта 1832. г., па између осталог каже: „сердар Ђуро Поповић“. Очигледно је да је ријеч о једној личности: његушком сердару и сенатору Ђуру Петровићу по Његошевом писму, а Поповићу по списку сенатора.

У пјесми: „Бој на Вучјем Долу“ (из збирке „Освета Ковска“) Максим Шобајић каже:

„Даде барјак алај барјактару
Из Његуша Петровићу Зеку“.

Познато је да је Зеко Машанов, алај барјактар црногорске војске из 1876, био Поповић, а не Петровић, што такође потврђује изнијето казивање у односу на Петровиће и Поповиће.

¹⁹ Текст у загради је напомена (бр. 1) у књизи др Јована Ердѣљановића *Стара Црна Гора*, Београд 1978, 425.

²⁰ Др Јован Ердѣљановић, *Стара Црна Гора*, Београд 1978. 425, 433 и 434.

²¹ Петар Петровић Његош, *Писма I*, Београд 1951, 218.

По свему изгледа да Петар Поповић у свом писму Ердељановићу мисли баш на Зека Машанова када каже „да га добро памти и да се у народној песми помиње као Петровић“. Петар је иначе могао да памти Зека Машанова. Из писма Петра Поповића избија и доза неслагања са тиме што се тај његов братственик тако презрива („Што је још интересантније, ја познајем човека у братству .“). Он му не наводи име, али му је то веома интересантно — чудно.

На основу казивања Петра Поповића Ердељановић је закључио да је одвајање Поповића од Петровића почело релативно касно, у доба Петра II, а углавном завршено у доба књаза Данила. Из тога би се могао извести закључак да су у том одвајању активно судјеловали владајући Петровићи, у првом реду Данило.

Поменуо бих још један извор који говори о томе да су на Грахову 11/23. августа 1836. године погинула два Петровића. Ради се о генеалогској табlici Петровића коју је 1925. године издао Душан Вуксан. У њој је наведено да су на Грахову у поменутом боју погинули Јоко и Стеван Петровић.

Његошево писмо које каже да је од његове куће погинуло „двоје момчади“ јесте извор коме се може поклонити пуно повјерење.

Што се тиче свједочења војводе Анта Даковића, такође сматрам да је извор коме се може поклонити пуно повјерење. Ово због тога што је он био пријатељ са Петровићима и што их је одлично познавао. Сестра Војводина била је жена Драга Јокова, учесника у поменутом боју.

Слично је и са Душаном Вуксаном. Он се неколико деценија бавио историјом Црне Горе, а посебно генеалогijом Петровића. Он је исто био повезан са кућом Петровића. Његова жена је кћерка војводе Ђура Петровића, сина већ поменутога Драга Јокова Петровића. Он је генеалогску таблицу радио кад су били живи синови Драга Јокова, војвода Божо и војвода Ђуро, који су му за овај период могли пружити тачне податке.

Може се рећи да се и Вук Караџић посебно интересовао за погинуле Петровиће, тако да је и његова тврдња вриједна пуног повјерења. Најзад, мислим да је Ердељановић, изучавајући племена у Старој Црној Гори, дошао до суштине ове пометње и дао на њу прави одговор.

Остало је, у вези са свим овим, још једно питање на које је тешко дати одговор. Ријеч је о броју погинулих. На неколико мјеста се каже да их је погинуло 44. Међутим, војвода Јаков и поп Шћепан Ковачевић пребројили су пред Смаил-агиним шатором педесет и двије одсјечене главе. Највјероватније је да су ових осам погинулих, за колико се јавља разлике, из Грахова.

Могуће је да су похватани и посјечени појединци по околним селима. Овакву претпоставку заснивам на разговору попа Шћепана са Хасан-бегом, што је забиљежио Анто Даковић у својим „Мемоарима“. На питање „А посјекоше ли твог сина прото?“, поп Шћепан је одговорио: „Не бег“. Међутим, син му је био погинуо, што се види из поменутих „Мемоара“, па он то или није још знао у том моменту, или није хтио да каже.

Бошко Ђуричковић